

Inkvizice, kolonizace, christianizace: 16. – 18. století

K dalšímu studiu:

Greenblatt, Stephen: Podivuhodná vlastnictví. Zázraky nového světa. Praha 2004.

Křížová, Markéta: Ideální město v divočině. Praha 2007.

Křížová, Markéta: Otroctví v Novém světě od 15. do 19. století. Praha 2013.

I. Raněnovověká inkvizice

Středověká inkvizice byla církevní institucí, spadala pod pravomoc papeže a zabývala se primárně herezemi (albigenští, kataři, husité). Počátky raněnovověké inkvizice sahají k roku 1478: tehdy španělský král Ferdinand Aragonský získal papežské povolení k založení náboženských tribunálů v Kastilii (důvodem byla rekonkvista, tedy boj proti arabům a obecně muslimům). Jednalo se o hybridní nábožensko-světskou instanci pod pravomocí krále. Aktivní byla především ve Španělsku, Portugalsku a v Itálii.

Španělsko se – navzdory jen malým problémům s protestantismem – od poloviny 16. století stalo centrem tvrdých opatření náboženského charakteru: přísná cenzura, zákaz studia na zahraničních univerzitách, intenzivní pronásledování protestantů a dalších nonkonformních skupin obyvatelstva inkvizicí. Zásadní roli zde sehrál španělský katolicismus, který nepodléhal autoritě papeže (Říma), ale španělského krále: Filip II. nařídil v roce 1564 provedení tridentské reformy a na všech frontách bojoval proti nekatolictví: v Nizozemí (kalvinisté), ve Středomoří (muslimové), v Granadě (maurové), v Atlantiku (Anglie); jeho nástupce Filip III. vyhnal v roce 1609 ze Španělska morisky (křesťanské obyvatelstvo arabského původu).

Velkou zbraní španělské inkvizice se staly **zákony o „čistotě krve“** (limpieza de sangre), významně motivované situací v zámoří (multietnická a multikulturní společnost); podle těchto zákonů mohlo nadále jen křesťanské obyvatelstvo (ve více generacích) zastávat duchovní a veřejné úřady, stejně jako svobodně vlastnit majetek a disponovat s ním. Na základě toho pak inkvizice vyvíjela silnou represi vůči tzv. „conversos“, tedy proti konvertitům ke křesťanství z řad židů, morisků i tzv. „nových křesťanů“ z Portugalska. Celkem 21 španělských inkvizičních tribunálů soudilo v letech 1540–1700 asi 50 000 případů proti židům, tzv. alumbrados, protestantům a moriskům; před inkvizicí se ocitlo také mnoho zbožných osob, zejména žen, které byly považovány za podezřelé z hereze (dotklo se například i později svatořečené Terezie z Ávily). Celkově však tyto případy tvořily jen asi 40 % veškeré inkviziční agendy, zatímco většinu představovaly procesy s křesťanským obyvatelstvem: za sexuální a jiné delikty, hereze, pověry.

Studijní materiál č. 1: Heslo „Inquisition“: Europe 1450 to 1789. Encyclopedia of the Early Modern World. Ed. Jonathan Dewald et al. New York 2004.

Otázky:

1. Jak se lišilo zaměření inkvizice ve Španělsku (Portugalsku) a v Itálii?
2. Zkuste stručně popsat fungování raněnovověké inkvizice?
3. Jaké byly důsledky práce inkvizičních tribunálů?

II. Křesťanské misie v zámoří – několik tezí

A) Historikové odhadují, že kolem roku 1600 působilona obou amerických kontinentech asi 5 500 misionářů, zejména františkánů a dominikánů. Nejznámější jsou však jezuité díky svým dochovaným životopisům a velkému množství řádových pramenů (František Xaverský a Roberto de Nobili v Indii, Matteo Ricci v Číně a mnozí další). Obecně (ne však ve všech případech) platí, že původní ideály monastického života vzaly zpravidla v misiích za své a misionáři (původně mniši, kněží nebo laičtí bratři) se museli zabývat organizačními, obchodními i jinými činnostmi.

B) V oblasti mezi Paraguají, Argentinou a Brazílií vytvořili členové jezuitského řádu velmi zvláštní formy komunit, tzv. **redukce**. Ty vznikly v reakci na doposud ne zcela úspěšné pokusy o christianizaci domorodého obyvatelstva. Jednalo se o křesťanské misijní osady, podřízené správě jezuitského řádu a tedy nezávislé na (portugalské) koloniální správě. První taková osada křesťanských indiánů – *reducción* – byla založena roku 1610 v paraguayském Guairá, kam domorodci (povětšinou Guaranijci) utekli před kolonizátory. Tyto misijní formy získaly v 17. století velkou podporu řádového generála Claudia Acquavivy, jenž podpořil mj. vyslání jezuitů z jižního Nizozemí, později i ze Stavé říše římské a z habsburských zemí (včetně misionářů českých). V redukcích samozřejmě domorodci museli vést křesťanský způsob života, byli v nich však mj. chráněni před útoky lovců otroků a před kolonizátory. Odhadem se v 17. století v redukcích staralo asi 60 jezuitů o 120 000 osob. Jezuité zde působili spíše jako lékaři a prostředníci mezi domorodci a společnostmi kolonialistů, než jako pastoři a kaplani.

C) Především pro portugalské državy v jižní Americe (Brazílie) bylo typické mísení ras: od 16. století sem byli přiváženi afričtí otroci a četné kontakty s původním obyvatelstvem vedly ke vzniku multietnické a polyglotní společnosti tzv. „mulattos“ a „mesticos“, z nichž se rekrutovali farmáři, úředníci i obchodníci. Těžké podmínky měli tito lidé ve španělských državách, kde vlivem zákonů o čistotě krve byli odsouzeni k chudobě, jelikož úřady a majetky mohli získávat pouze lidé „evropské“ krve.

D) Jedním z důsledků kolonizace byla devastace mnoha amerických populací z důvodu nemocí zavlečených sem Evropany, především Španěly. V první řadě to byly neštovice, spalničky a chřipka, které se podepsaly na tom, že po stoletém působení Evropanů v Americe klesla populace původního obyvatelstva mezi lety 1500–1600 z 80 na pouhých 8 milionů.

E) Otázka **christianizace**: Del historiků se christianizace domorodého obyvatelstva, alespoň ve střední Americe, zdařila v tom smyslu, že tamní obyvatelstvo kolem poloviny 18. století v zásadě vykazovalo křesťanskou identitu (odklon od starších kmenových představ, např. mnohobožství; znalost základních křesťanských principů). Zároveň ale řada historiků hovoří o procesu christianizace jako o „konverzací“ spíše než „konverzi“, což znamená, že chápou celou věc jako výsledek dialogu. Ať už se totiž jednalo o více či méně násilné prostředky, konverze apod., typickým jevem byl synkretismus křesťanské (katolické) náboženské praxe s představami a vírou původního obyvatelstva (zejména v oblastech Aztéků a Inků). Je příznačné, že právě misionáři přispěli velkou měrou k této synkrezi a k vytvoření lokálních kultur, v nichž

se mísily křesťanské rituály s kulturními formami starých náboženství (tanec, hudba, ikonografie). Příznačný je případ úcty k Panně Marii Guadalupské: zatímco ještě v roce 1555 označil františkánský provinciál v Mexico City tento kult za idolatrii a lidský výmysl, o sto let později bylo mariánské zjevení zapsáno v domorodém jazyce Nahuatl a rozvinula se popularita i ikonografie kultu; v polovině 18. století byl již kult pevně zakotven ve zbožnosti všech etnických komunit Nového Španělska.

V obecné perspektivě lze říci, že efektivní rozšíření římského katolicismu a evropských jazyků (Španělštiny a Portugalštiny) lze patrně považovat za nejvýznamnější unifikační proces při vytváření kulturních identit v zemích latinské Ameriky.

F) Situace však byla regionálně velmi odlišná. V Amazonii, kde existovaly velké kulturní rozdíly mezi domorodci a misionáři, například domorodé obyvatelstvo opakovaně ničilo misionářské stanice a úspěšně se bránilo pokusům o evangelizaci. V nepřístupných oblastech pralesa se některé komunity před misionáři i kolonizátory ukryly, bylo to však jen za cenu výrazné redukce jejich počtu. Mnohé jiné skupiny bojovaly proti zakládání misí a často se staly obětí tohoto boje, pokud se je nepodařilo christianizovat.

G) Otázka (ne)porozumění: Kryštof Kolumbus vypráví příběh o domorodcích, kteří něco křičeli na něj a jeho posádku, aniž by Evropané čemukoli rozuměli. Navzdory snaze Kolumba navázat komunikaci prostřednictvím gest a ukazováním cenných předmětů se nedařilo přimět domorodce, aby se přiblížili. Kolumba tedy napadlo předvést hudební představení za pomoci tamburíny a tance, tedy – dle zvyklostí španělů – jakousi oslavu (fiesta), která by mohla indiány přilákat jako projev umělecké činnosti, a tedy i přátelských úmyslů. Reakce domorodců však byla zcela opačná, neboť hudba pro ně představovala signál vyhlášení boje: jakmile spatřili tanec a slyšeli hudbu, odložili vesla, vzali štíty a začali na Kolumbovy muže střílet z luků; Kolumbus byl nucen přikázat střelbu z kuší a jeho snaha o komunikaci naprosto selhala.

Na uvedeném příkladu se ukazují mj. základní myšlenkové struktury Evropanů a jejich rozdíly od těch domorodých. Evropané, přijíždějící do zámoří, se považovali za kulturně vyspělejší, a proto vůbec neuvažovali o jiné variantě, než o demonstraci kulturní převahy, což by Evropanům 21. století připadalo (nebo alespoň mělo připadat) jako krajně nevhodné. Raněnovověcí kolonizátoři i misionáři vždy usilovali o to, předat domorodému obyvatelstvu evropské civilizační návyky a dar křesťanství coby záruky spásy. Za to si od domorodců brali mj. drahé kovy a přírodní bohatství jejich zemí. Historik Stephen Greenblatt v této souvislosti napsal: „Rétorický účel křesťanského imperialismu je tedy dát dohromady výměnu [conversion] zboží a duchovní konverzi.“

Studijní materiál č. 2: Dopisy jezuity Šimona Boruhradského, Mexiko 1686 a 1692. In: Kalista, Zdeněk (ed.): Cesty ve znamení kříže. Dopisy a zprávy českých misionářů XVII.–XVIII. věku ze zámořských krajů. Praha 1941.

Otázka: Jak byste popsali hlavní oblasti zájmu a činnosti jezuity Boruhradského v Mexiku?